

Αριστερές Παραμυθίες περί Κερδών-Μεγέθυνσης και η περίπτωση της Ελληνικής Οικονομίας

Θεόδωρος Μαριόλης

Αν. Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εκδοχή του παρόντος παρουσιάστηκε σε συνάντηση του «Study Group on Sraffian Economics», τον Αύγουστο του 2011: Ευχαριστώ τους Κώστα Παπουλή, Νίκο Ροδουσάκη, Στέλιο Σφακιωτάκη και Γιώργο Σώκλη για σχόλια και προτάσεις. Περαιτέρω, ευχαριστώ τους Κώστα Λαπαβίτσα και Λευτέρη Τσουλφίδη για σχόλια, προτάσεις και συζητήσεις. Οι σημειώσεις δηλώνονται με [.] και βρίσκονται στο τέλος του κειμένου. Τέλος, προτείνεται η παράκαμψη του Παραρτήματος 1 κατά την πρώτη ανάγνωση του κειμένου.

1. Εισαγωγή

Κατά την άποψη της ύστερης γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας ισχύει η ακόλουθη πρόταση πολιτικής οικονομίας και, κατ' επέκταση, οικονομικής πολιτικής: «Τα κέρδη του σήμερα είναι οι επενδύσεις του αύριο. Οι επενδύσεις του αύριο είναι η απασχόληση του μεθαύριο.» (Καγκελάριος Χέλμουτ Σμιτ). Ποια είναι η άποψη που κυριαρχεί στην αριστερά (όπως αυτοαποκαλείται); Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με σαφήνεια, αν και δύναται να λεχθεί ότι η αριστερά δεν αμφισβητεί, κατά βάση, την ισχύ της πρότασης. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις υποστηρίζει την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών, είτε για λόγους ηθικούς-ανθρωπιστικούς (όταν τα «κέρδη είναι πολύ υψηλά») είτε γιατί θεωρεί ότι, όταν σημειώνεται μη επαρκής (για την εξάλειψη της ανεργίας) μεγέθυνση ή, ακόμα, ύφεση, η αύξηση των μισθών οδηγεί σε αύξηση της συνολικής «ενεργού ζήτησεως» (J. M. Keynes – M. Kalecki) και, έτσι, σε *αύξηση* των κερδών ανά μονάδα επενδεδυμένου κεφαλαίου (δηλ. του ποσοστού κέρδους), του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας και, τελικά, της απασχόλησης.

Σκοπός του παρόντος σημειώματος είναι η διασαφήνιση των σχέσεων μισθών-κερδών-μεγέθυνσης βάσει της «Θεωρίας της Αναπαραγωγής» του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.[1]

2. Θετικά κέρδη και μηδενική μεγέθυνση

Η ύπαρξη θετικών κερδών διασφαλίζει, άραγε, τη μεγέθυνση του συστήματος;

Υποθέτοντας, προς όφελος των κρινόμενων απόψεων, ένα κλειστό κεφαλαιοκρατικό σύστημα χωρίς κρατικό τομέα, γαιοκτήμονες και τεχνολογική πρόοδο, και ότι οι μισθωτοί καταναλώνουν το σύνολο των μισθών, οι οποίοι καταβάλλονται εξολοκλήρου στην αρχή της περιόδου παραγωγής,[2] ας παραθέσουμε ορισμένους αναγκαίους ορισμούς (αναλυτικά,

βλ. π.χ. Fujimori, 1982, ch. 1, και Valtukh, 1987, chs 2-3): Κέρδη (του συστήματος ή ενός τομέα αυτού) είναι το σε χρήμα (δηλ. σε τιμές) εκφρασμένο υπερπροϊόν του. Υπερπροϊόν είναι ό,τι απομένει από το καθαρό προϊόν μετά την αφαίρεση των συνολικών πραγματικών μισθών (ή, αλλιώς, του «αναγκαίου προϊόντος» – K. Marx). Τέλος, καθαρό προϊόν είναι ό,τι απομένει από το ακαθάριστο προϊόν μετά την αφαίρεση των φθαρέντων μέσων παραγωγής (ή, αλλιώς, των αποσβέσεων).

Τα κέρδη συνιστούν το εισόδημα των κεφαλαιοκρατών και δαπανώνται, γενικά, για την αγορά (i) μέσων παραγωγής, και (ii) μέσων κατανάλωσης. Η σε χρήμα εκφρασμένη αξία αυτών των μέσων παραγωγής και εκείνου του τμήματος των μέσων κατανάλωσης που είναι αναγκαία για τη μίσθωση επιπρόσθετης εργασιακής δύναμης συνιστά τις *καθαρές επενδύσεις* του συστήματος (= ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου συν μεταβολές αποθεμάτων (ετοιμών και ημιτελών προϊόντων, πρώτων υλών κ.λπ.) μείον αποσβέσεις). Η ανά περίοδο χρόνου μεταβολή του αποθέματος κεφαλαίου ισούται με το ύψος των καθαρών επενδύσεων της περιόδου και, συνεπώς, η ύπαρξη θετικών καθαρών επενδύσεων αποτελεί *αναγκαία* συνθήκη της μεγέθυνσης του συστήματος. Εάν οι καθαρές επενδύσεις είναι μηδενικές ή αρνητικές, τότε το απόθεμα κεφαλαίου παραμένει αμετάβλητο ή, αντιστοίχως, μειώνεται και, έτσι, η μεγέθυνση του συστήματος είναι, αντικειμενικά, αδύνατη. Με άλλα λόγια, λαμβάνει χώρα «απλή» ή, αντιστοίχως, «φθίνουσα αναπαραγωγή» (Marx). Εάν οι καθαρές επενδύσεις είναι θετικές, τότε το απόθεμα κεφαλαίου αυξάνεται και, έτσι, το σύστημα δύναται να μεγεθυνθεί ή, αλλιώς, δύναται να λάβει χώρα «διευρυμένη αναπαραγωγή». Το εάν *πράγματι* θα μεγεθυνθεί (και σε ποιο ποσοστό), καθορίζεται από το ύψος της «ενεργού ζήτησεως» για μέσα παραγωγής και κατανάλωσης.[3] Τέλος, εκείνα τα μέσα κατανάλωσης, τα οποία καταναλώνονται *μόνον* από τους κεφαλαιοκράτες (όχι, δηλαδή, και από τους μισθωτούς) καλούνται «εμπορεύματα πολυτελείας» (D. Ricardo) ή, εναλλακτικά, «μη αναπαραγωγικά εμπορεύματα» (Marx). Αντιθέτως, εκείνα τα μέσα κατανάλωσης, τα οποία καταναλώνονται από τους μισθωτούς, καλούνται «μισθιακά εμπορεύματα».

Βάσει αυτών των ορισμών (ή, καλύτερα, αυτού του συστήματος σχέσεων ορισμών-μεγεθών), εύκολα αποδεικνύονται τα εξής (βλ. το Παράρτημα 1 του παρόντος, στο οποίο δίνεται ένα αριθμητικό παράδειγμα, και όχι η γενική αλγεβρική απόδειξη, προκειμένου να μην συναντήσει δυσκολίες ο μη ειδικός αναγνώστης):[4]

(i). Η συνύπαρξη θετικών κερδών και μηδενικής (ή, έστω, ασθενικής) μεγέθυνσης είναι απολύτως δυνατή. Ειδικότερα, αυτή συμβαίνει όταν, και μόνον όταν, το – από την ενεργό ζήτηση καθοριζόμενο – ακαθάριστο προϊόν

είναι τέτοιο που το υπερπροϊόν αποτελείται μόνον (ή κυρίως) από μέσα κατανάλωσης.

(ii). Όταν και όποτε το σύστημα εγκλωβιστεί σε αυτήν την κατάσταση, η αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών (υπέρ των κεφαλαιοκρατών), δηλ. η αύξηση (μείωση) του πραγματικού μισθού ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας, οδηγεί σε μείωση (αύξηση) των κερδών, του ποσοστού κέρδους και της παραγωγής εμπορευμάτων πολυτελείας και σε αύξηση (μείωση) της παραγωγής μισθιακών εμπορευμάτων, ενώ έχει αμφιλεγόμενα αποτελέσματα στην ακαθάριστη παραγωγή των μέσων παραγωγής, υπό την εξής έννοια: εάν ο τομέας παραγωγής μισθιακών εμπορευμάτων είναι εντάσεως εργασίας (εντάσεως κεφαλαίου) σε σχέση με τον τομέα παραγωγής των εμπορευμάτων πολυτελείας, τότε οδηγεί σε μείωση (αύξηση) της ακαθάριστης παραγωγής των μέσων παραγωγής. Δεν οδηγεί, όμως, σε μεγέθυνση και, άρα, ούτε σε αύξηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού.[5]

3. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, όπου ο κοινωνικός καταμερισμός-συνδυασμός της εργασίας διαμεσολαβείται από την αγορά και το εγχείρημα μεγιστοποίησης του προσδοκώμενου ατομικού ποσοστού κέρδους, τίποτε δεν εγγυάται *a priori* ότι το παραγόμενο κοινωνικό προϊόν θα έχει εκείνη τη σύνθεση, η οποία απαιτείται για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του συστήματος. Έπεται, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει επιστημονική βάση για την υποστήριξη των απόψεων τόσο της σοσιαλδημοκρατίας όσο και της αριστεράς. Έπεται, επίσης, ότι οι τόσο προσφιλείς στην αριστερή φιλολογία προτάσεις: «στην ελληνική οικονομία τα κέρδη είναι τόσα δισεκατομμύρια ευρώ» ή «τα κέρδη αυξήθηκαν κατά τόσο τοις εκατό» ή, τέλος, «η ελληνική οικονομία κατέχει την τάδε θέση στον κατάλογο των πιο πλούσιων οικονομιών», δεν δηλώνουν απολύτως τίποτε για τις αναπτυξιακές δυνατότητες της οικονομίας, το «ειδικό βάρος» της στη διεθνή αγορά ή τα περιθώρια μίας αναπτυξιακής αναδιανεμητικής πολιτικής, στο βαθμό που δεν έχει πρώτα διερευνηθεί η υλική υπόσταση αυτών των κερδών, δηλ. η σύνθεση του υπερπροϊόντος. (Για μία αξιοσημείωτη όψη της «εντός ONE» ελληνικής οικονομίας, βλ. το Παράρτημα 2 του παρόντος).

Τελικά, θα πρέπει να αναφερθεί, για λόγους πληρότητας ή/και πλουραλισμού, και η άποψη του ιδίου του Marx, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι δεν δήλωνε αριστερός (αλλά ούτε καν μαρξιστής) [6]: «[H] εργατική τάξη δεν θα πρέπει να υπερβάλλει την τελική αποτελεσματικότητα των καθημερινών αυτών αγώνων [των οργανωμένων αγώνων της για τη μη μείωση των μισθών – Θ. Μ.]. [...] Δεν θα πρέπει λοιπόν να κατατρίβεται αποκλειστικά σ' αυτόν τον αναπόφευκτο μικροπόλεμο, που ξεπηδά διαρκώς από τους

ατέλειωτους σφετερισμούς του κεφαλαίου ή τις διακυμάνσεις στην αγορά. [...] Αντί για το συντηρητικό σύνθημα: «Ένα δίκαιο μεροκάματο για μία δίκαιη εργάσιμη μέρα», θα πρέπει να γράψει στη σημαία της το επαναστατικό σύνθημα: «Κατάργηση του συστήματος της μισθωτής εργασίας.» (Μαρξ, 1889, σελ. 530). Πρόκειται για άποψη η οποία, καίτοι βρίσκεται πέραν των ορίων της επιστήμης της πολιτικής οικονομίας, διότι διατυπώνεται σε όρους ταξικού συμφέροντος, δεν αγνοεί τις αρχές και τα θεωρήματα αυτής της επιστήμης.

Σημειώσεις

[1]. Η εν λόγω θεωρία προϋποθέτει τη σύλληψη των μέσων παραγωγής ως *αναπαραγομένων* εισροών του συστήματος ή, ισοδυνάμως, της παραγωγής ως *κυκλικής* ροής (βλ. Sraffa, 1960, Appendix D, §§1 και 3). Για αυτό ακριβώς δεν υφίσταται σε νεοκλασική, «Αυστριακή» ή κεϋνσιανή εκδοχή, αλλά μόνον στις ακόλουθες δύο: μαρξιστική και σραφφαϊανή, όπου η πρώτη είναι, όπως δύναται να αποδειχθεί, ειδική περίπτωση της δεύτερης στο *αναλυτικό* επίπεδο, δεδομένου ότι υφίστανται προτάσεις της δεύτερης, οι οποίες είναι αδύνατον να ελεγχθούν στο πλαίσιο της πρώτης, ενώ όλες οι προτάσεις της πρώτης μπορούν να ελεγχθούν στο πλαίσιο της δεύτερης (και αποδεικνύονται άλλες αληθείς και άλλες ψευδείς). Η μαρξιστική εκδοχή συγκροτήθηκε στο Μαρξ ([1885] 1978) και αναπτύχθηκε περαιτέρω με τα ιδιοφυή υποδείγματα του Λένιν ([1893] 1986) και του Fel'dman (1928). Το τελευταίο συγκροτήθηκε στο πλαίσιο των συζητήσεων γύρω από την κατάσταση του 1^{ου} πενταετούς προγράμματος ανάπτυξης (1928-1932) της σοβιετικής οικονομίας, ενώ τρεις δεκαετίες αργότερα, ο λαμπρός στατιστικός Prasanta Chandra Mahalanobis (1953, 1955) συγκρότησε, χωρίς καμία γνώση της συμβολής του Fel'dman, το ίδιο, στην ουσία, υπόδειγμα, το οποίο και αποτέλεσε τη βάση του 2^{ου} προγράμματος (1955-1960) ανάπτυξης της ινδικής οικονομίας. Πάντως, στο εσωτερικό της αριστεράς, δημοφιλής είναι η περί «τρίτων προσώπων» απόπειρα ανάλυσης της Rosa Luxembourg, η οποία βασίζεται, εξόφθαλμα, σε παρανοήσεις, καθώς και ορισμένες άλλες απόπειρες, του ιδίου βεληνεκούς. Για τη σύγχρονη μορφή της μαρξιστικής εκδοχής, βλ. κυρίως Lange ([1959] 1979, κεφ. 3), Harris (1972), Anchishkin ([1973] 1977, 1980), Morishima (1974), Fujimori (1982), Okishio (1988) και Σταμάτης (1990, 1999), ενώ ειδικά για τη γενίκευση του υποδείγματος του Λένιν, βλ. Voronin (1989). Η σραφφαϊανή εκδοχή συγκροτήθηκε στα Sraffa (1960), Parrinello (1970) και Spaventa (1970). Για αναλυτικές αναπτύξεις της, βλ. κυρίως Pasinetti ([1977] 1991), Steedman (1977, 1979a, b) και Kurz and Salvadori (1995), ενώ για συνθετικές εκθέσεις των δύο εκδοχών, βλ. Abraham-Frois et Berrebi (1976) και Abraham-Frois (1991, pp. 375-503).

[2]. Αυτή η υπόθεση περί του χρόνου καταβολής των μισθών βρίσκεται σε συμφωνία με τις αναλύσεις του Marx. Ωστόσο, όπως έχει αποδειχθεί από τον Steedman (1977, pp. 103-105), η ακριβώς αντίθετη υπόθεση (*ex post* καταβολή) συνιστά καλύτερη

προσέγγιση της πραγματικότητας, από ποσοτική άποψη, γεγονός που δεν έχει, όμως, επιπτώσεις στην παρούσα συζήτηση.

[3]. Αποδεικνύεται ότι, όταν υπάρχει υποαπασχόληση του επενδεδυμένου κεφαλαίου, η αύξηση των μισθών δεν οδηγεί κατανάγκην σε αύξηση του ποσοστού κέρδους, του ρυθμού μεγέθυνσης και της απασχόλησης (όταν απασχολείται πλήρως το κεφάλαιο, οδηγεί κατανάγκην σε μείωση των προαναφερθέντων μεγεθών). Αναλυτικά, βλ. Bhaduri and Marglin (1990) και Kurz (1990), για μονοτομεακά συστήματα, και Mariolis (2006, 2007) και Μαριόλης (2011), για την πιο ρεαλιστική περίπτωση των πολυτομεακών συστημάτων.

[4]. Η πρωτοπόρα, για την εποχή της, διερεύνηση που αναπτύσσεται στο Μαρξ (1889) είναι συναφής με το ακόλουθο σημείο (ii), καίτοι ελεγχόμενη ή, ακόμα, εσφαλμένη, σε αρκετές περιπτώσεις, κυρίως επειδή οι τιμές των εμπορευμάτων θεωρούνται, εκεί, ανάλογες των εργασιακών αξιών τους.

[5]. Είχα την ευκαιρία να επισημάνω εγκαίρως αυτά τα ζητήματα, σε μία σειρά άρθρων, τα οποία δημοσιεύτηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 (βλ. Μαριόλης, 1997α, β, 1999). Παρά τη νεοφιλελεύθερη και κεντροαριστερή ευφορία που επικρατούσε τότε, ενόψει (και) της εισόδου της χώρας στην ΟΝΕ, υποστήριξα ότι οι προοπτικές ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας είναι εξαιρετικά περιορισμένες και ότι η ανεργία δεν πρόκειται να μειωθεί. Έτσι, στο πλαίσιο της οριζόμενης από την έναρξη (13/5/1997) του λεγομένου «Κοινωνικού Διαλόγου» συγκυρία, σημείωσα ότι «οι εργαζόμενοι κάθε άλλο παρά θα πρέπει να εναποθέτουν τις ελπίδες τους στην αυθόρμητη πορεία των γεγονότων, πορεία την οποία επιχειρούν να νομιμοποιήσουν οι συζητήσεις περί «παγκοσμιοποίησης» και «αυτοματοποίησης.» (Μαριόλης, 1999, σελ. 160).

[6]. Ο F. Engels, σε μία επιστολή του (2-3 Νοεμβρίου 1882) προς τον E. Bernstein, γράφει: «[W]hat is known as ‘Marxism’ in France is, indeed, an altogether peculiar product – so much so that Marx once said to Lafargue: ‘*Ce qu’il y a de certain c’est que moi, je ne suis pas Marxiste.*’ [If anything is certain, it is that I myself am not a Marxist]».

Παράρτημα 1: Ένα απλό υπόδειγμα τριών τομέων

Θεωρούμε ένα κλειστό κεφαλαιοκρατικό σύστημα απλής παραγωγής (single production) και σταθερών αποδόσεων κλίμακας, με ομοιογενή εργασία και χωρίς πάγιο κεφάλαιο, τύπου Sraffa (1960, Part 1), το οποίο παράγει τρία εμπορεύματα: Το εμπόρευμα 1 είναι ένα μέσο παραγωγής, το οποίο εισέρχεται στην ίδια του την παραγωγή καθώς και στην παραγωγή των υπολοίπων δύο εμπορευμάτων. Το καταναλωτικό εμπόρευμα 2 καταναλώνεται από μισθωτούς και κεφαλαιοκράτες (μισθιακό εμπόρευμα). Τέλος, το καταναλωτικό εμπόρευμα 3 καταναλώνεται μόνον από κεφαλαιοκράτες (εμπόρευμα πολυτελείας). Με a_{ij} συμβολίζουμε τις μονάδες του

εμπορεύματος i που απαιτούνται για την παραγωγή 1 μονάδας του εμπορεύματος j ($i, j = 1, 2, 3$), ως ακαθάριστο προϊόν. Με L_j συμβολίζουμε τις μονάδες άμεσης («ζωντανής» – Marx) εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή 1 μονάδας του εμπορεύματος j , ως ακαθάριστο προϊόν. Με p_j συμβολίζουμε την τιμή 1 μονάδας του εμπορεύματος j , με r συμβολίζουμε το διατομεακά ενιαίο ποσοστό κέρδους, με m τον χρηματικό μισθό ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας («χρηματικό ωρομίσθιο») και με w το ύψος του πραγματικού μισθού ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας («ύψος πραγματικού ωρομισθίου»). Συνεπώς, θέτοντας, σε συμφωνία με τους Ricardo και Marx, την τιμή του εμπορεύματος πολυτελείας ίση με 1 νομισματική μονάδα («μέτρο μέτρησης των τιμών ή *numéraire*»), τα *χρηματικά* μεγέθη του συστήματος προσδιορίζονται από το ακόλουθο σύστημα εξισώσεων:

$$p_1 = (1 + r) (p_1 a_{11} + m L_1) \quad (1)$$

$$p_2 = (1 + r) (p_1 a_{12} + m L_2) \quad (2)$$

$$p_3 = (1 + r) (p_1 a_{13} + m L_3) \quad (3)$$

$$m = p_2 w \quad (4)$$

$$p_3 = 1 \quad (5)$$

Για παράδειγμα, εάν $a_{11} = 0.5$, $a_{12} = 2$, $a_{13} = 4$, $L_1 = L_2 = L_3 = 1$, $w = 0.1$ (αριθμητικές τιμές που θα διατηρήσουμε για τη συνέχεια, εκτός εάν ειπωθεί το αντίθετο), τότε από την επίλυση του συστήματος λαμβάνουμε (με προσέγγιση τριών δεκαδικών ψηφίων): $r = 0.266$, $p_1 = 0.184$, $p_2 = 0.534$, $m = 0.053$. Όπως εύκολα διαπιστώνεται, η αντικατάσταση της εξίσωσης (5) από την εξίσωση $p_1 \varphi + p_2 \chi + p_3 \psi = \omega$, όπου τα $(\varphi, \chi, \psi) \geq 0$ και $\omega > 0$ είναι αυθαίρετα επιλεγμένες σταθερές, δηλ. η μεταβολή του *numéraire*, οδηγεί σε μεταβολή των p_j , αλλά δεν επηρεάζει ούτε το r ούτε τους λόγους των τιμακών μεγεθών του συστήματος, p_1 / p_3 , p_2 / p_3 , m / p_3 : δεν έχει, επομένως, παρά νομιναλιστικές επιπτώσεις, ισοδύναμες με αυτές μίας μεταβολής των φυσικών μονάδων μέτρησης των εμπορευμάτων.

Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι η ύπαρξη ή όχι θετικού ποσοστού κέρδους (και, άρα, θετικών κερδών) εξαρτάται *μόνον* από (i) τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής των τομέων 1 και 2 (δηλ. των «αναπαραγωγικών τομέων», θα έλεγε ο Marx), και (ii) το ύψος του πραγματικού ωρομισθίου (κατά την επίλυση του συστήματος ως προς r και p_1 / p_2 εμπλέκονται *μόνον* οι εξισώσεις (1), (2) και (4)): Εάν, για παράδειγμα, συντελεστεί τεχνολογική πρόοδος στον τομέα 3 και μειωθεί, έτσι, το a_{13} σε 3, τότε το ποσοστό κέρδους και το p_1 / p_2 δεν θα μεταβληθούν, αλλά *μόνον* τα εμπορεύματα 1 και 2 θα γίνουν πιο ακριβά σε σχέση με το εμπόρευμα 3, ήτοι $p_1 = 0.240$, $p_2 = 0.696$ (και, άρα, το χρηματικό ωρομίσθιο θα αυξηθεί σε 0.070). Αντιθέτως, εάν *μόνον* το πραγματικό ωρομίσθιο αυξηθεί σε 0.2, τότε το p_1 / p_2 θα μεταβληθεί, το ποσοστό κέρδους θα *μηδενισθεί* και, συνεπώς, τα κέρδη κάθε τομέα θα είναι ίσα με το μηδέν (τα χρηματικά μεγέθη θα μεταβληθούν ως εξής: $p_1 = 0.222$, $p_2 = 0.555$, $m = 0.111$).

Τώρα, ας εξετάσουμε το σύστημα από την πλευρά των *υλικών* μεγεθών του: εάν συμβολίσουμε με X_i το ακαθάριστο προϊόν σε εμπόρευμα i , με g τον ενιαίο, ανά εμπόρευμα, ποσοστιαίο ρυθμό επισώρευσης του κεφαλαίου, με c το ύψος της κατανάλωσης των κεφαλαιοκρατών ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας, και υποθέσουμε ότι απασχολείται 1 μονάδα εργασίας στο σύστημα και ότι οι

κεφαλαιοκράτες καταναλώνουν τα εμπορεύματα 2 και 3 σε αναλογία 1 : 1, τότε μπορούμε να γράψουμε:

$$L = L_1 X_1 + L_2 X_2 + L_3 X_3 = 1 \quad (6)$$

$$X_1 = (1 + g) (a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + a_{13} X_3) \quad (7)$$

$$X_2 = (1 + g) (w L) + c L \quad (8)$$

$$X_3 = c L \quad (9)$$

Η εξίσωση (6) δηλώνει ότι η συνολική ποσότητα εργασίας, L , που απασχολεί το σύστημα, ισούται με 1. Η εξίσωση (7) δηλώνει ότι το ακαθάριστο προϊόν σε εμπόρευμα 1 χρησιμοποιείται για την αντικατάσταση των φθαρέντων μέσων παραγωγής, $a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + a_{13} X_3$, και για την επισώρευση μέσων παραγωγής (ή, αλλιώς, «σταθερού κεφαλαίου»), $g (a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + a_{13} X_3)$. Η εξίσωση (8) δηλώνει ότι το ακαθάριστο προϊόν σε εμπόρευμα 2 χρησιμοποιείται για τις καταναλωτικές ανάγκες μισθωτών, $w L$, και κεφαλαιοκρατών, $c L$, καθώς επίσης για την επισώρευση μισθιακών εμπορευμάτων (ή, αλλιώς, «μεταβλητού κεφαλαίου»), $g w L$. Τέλος, η εξίσωση (9) δηλώνει ότι το ακαθάριστο προϊόν σε εμπόρευμα 3 χρησιμοποιείται για τις καταναλωτικές ανάγκες των κεφαλαιοκρατών. Αντικαθιστώντας τις αριθμητικές τιμές του παραδείγματός μας σε αυτές τις εξισώσεις και θέτοντας $c = 1 / 28$, προκύπτουν: $g = 0$, $X_1 = 58 / 70$, $X_2 = 19 / 140$ και $X_3 = 1 / 28$ (για την ακρίβεια, ενέχεται άλλη μία λύση, με $X_2 < 0$, η οποία απορρίπτεται ως μη οικονομικά σημαντική, και θα αγνοούμε, εφεξής, κάθε λύση αυτού του είδους). Άρα:

(i). Το καθαρό προϊόν του συστήματος συνίσταται σε: 0 μονάδες του εμπορεύματος 1, ήτοι

$$X_1 - (a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + a_{13} X_3) = 0,$$

19 / 140 μονάδες του εμπορεύματος 2, και 1 / 28 μονάδες του εμπορεύματος 3.

(ii). Το υπερπροϊόν του συστήματος συνίσταται σε: 0 μονάδες του εμπορεύματος 1, 1 / 28 μονάδες του εμπορεύματος 2, και $X_3 = 1 / 28$ μονάδες του εμπορεύματος 3. Επομένως, τα κέρδη του συστήματος (δηλ. η τιμή του υπερπροϊόντος του) ισούνται με:

$$p_1 0 + p_2 (1 / 28) + p_3 (1 / 28) = 0.055$$

και είναι, προφανώς, ίσα με τη χρηματική αξία της κατανάλωσης των κεφαλαιοκρατών.

(iii). Καίτοι υπάρχουν θετικά κέρδη, το σύστημα δεν δύναται να μεγεθυνθεί, ακριβώς επειδή το σύνολο του υπερπροϊόντος έχει λάβει τη μορφή μέσων κατανάλωσης.

Για κάθε τιμή του c που είναι μικρότερη από 1 / 28, το υπερπροϊόν περιλαμβάνει θετική ποσότητα του μέσου παραγωγής και, συνεπώς, το σύστημα μεγεθύνεται. Για παράδειγμα, για $c = 1 / 35$, προκύπτουν $X_1 = 0.838$, $X_2 = 0.133$, $X_3 = 1 / 35$. Συνεπώς, το υπερπροϊόν περιλαμβάνει 0.039 μονάδες του μέσου παραγωγής και, άρα, το σύστημα μεγεθύνεται με ποσοστιαίο ρυθμό (βλ. εξίσωση (7)): $g = 0.039 / 0.799 = 4.8\%$.

Αντιθέτως, για κάθε τιμή του c που είναι μεγαλύτερη από 1 / 28, το υπερπροϊόν περιλαμβάνει αρνητική ποσότητα του μέσου παραγωγής και, συνεπώς, το σύστημα συρρικνώνεται (φθίνουσα αναπαραγωγή). Για παράδειγμα, για $c = 1 / 25$, προκύπτουν $X_1 = 0.823$, $X_2 = 0.137$, $X_3 = 1 / 25$. Συνεπώς, το υπερπροϊόν περιλαμβάνει - 0.023

μονάδες του μέσου παραγωγής, 0.037 μονάδες του μισθιακού εμπορεύματος και 1 / 25 μονάδες του εμπορεύματος πολυτελείας, και, άρα, το σύστημα συρρικνώνεται με ποσοστιαίο ρυθμό (βλ. εξίσωση (7)): $g = -0.023 / 0.846 = -2.7\%$, ενώ τα κέρδη του είναι, προφανώς, θετικά και ίσα με

$$p_1 (-0.023) + p_2 (0.037) + p_3 (1 / 25) = 0.056$$

Σε μία τέτοια περίπτωση, δηλ. όταν το υπερπροϊόν περιλαμβάνει αρνητική ποσότητα του μέσου παραγωγής, το σύστημα δύναται να μεγεθυνθεί μόνον εάν μετατραπεί σε ανοικτό και, ειδικότερα, εισάγει πάνω από 0.023 μονάδες του μέσου παραγωγής εξάγοντας τμήμα των 0.037 μονάδων του εμπορεύματος 2 ή/και τμήμα των 1 / 25 μονάδων του εμπορεύματος 3 (βλ. και το Παράρτημα 2 του παρόντος).

Επιστρέφοντας, τώρα, στην περίπτωση της κλειστής οικονομίας, σημειώνεται ότι, εάν το ύψος του πραγματικού ωρομισθίου, w , θεωρηθεί παράμετρος, τότε η τιμή του c , για την οποία το σύστημα παραμένει σε κατάσταση στασιμότητας ($g = 0$), και οι αντίστοιχες τιμές των X_i δίνονται από τις ακόλουθες γραμμικές σχέσεις (χάρην συντομίας δεν θα εκθέσω την απόδειξη):

$$c = X_3 = (1 / 14) (1 - 5 w)$$

$$X_1 = (4 / 14) (3 - w)$$

$$X_2 = (1 / 14) (1 + 9 w)$$

Σε πιο γενικούς όρους, δηλ. ανεξαρτήτως των αριθμητικών τιμών των a_{ij} και L_j , αποδεικνύεται ότι, όταν $g = 0$, τα συνολικά κέρδη και τα r , c είναι γνησίως φθίνουσες συναρτήσεις του w , το X_2 είναι γνησίως αύξουσα συνάρτηση του w , ενώ το X_1 είναι γνησίως φθίνουσα (αύξουσα) συνάρτηση του w όταν, και μόνον όταν, το κλάσμα a_{13} / L_3 είναι μεγαλύτερο (μικρότερο) από το κλάσμα a_{12} / L_2 και, συνεπώς, ο τομέας 3 είναι εντάσεως κεφαλαίου (εντάσεως εργασίας) σε σχέση με τον τομέα 2.

Τέλος, δεν απαιτείται να υπογραμμισθεί ότι, σε ό,τι προηγήθηκε, υποτέθηκε, προς όφελος των κρινόμενων απόψεων, η ύπαρξη (i) ισορροπίας προσφοράς-ζητήσεως σε όλες τις αγορές («απρόσκοπτη αναπαραγωγή» – Marx), και (ii) ενιαίου ποσοστιαίου ρυθμού μεγέθυνσης των τομέων, ενώ τίποτε δεν την διασφαλίζει *a priori* στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού συστήματος: η ανισορροπία και η ανισομετρία συνιστούν, όπως μπορεί να αποδειχθεί λογικά και εμπειρικά, τον κανόνα παρά την εξαίρεση.

Παράρτημα 2: Μία αξιοσημείωτη όψη της «εντός ΟΝΕ» ελληνικής οικονομίας

Η ελληνική αριστερά δεν έχει διερευνήσει (από ό,τι γνωρίζω) το ακόλουθο ερώτημα: σε ποιο βαθμό η παραγωγή του τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής της ελληνικής οικονομίας επαρκεί για τη μεγέθυνση του συστήματος; Το ερώτημα τέθηκε στη διδακτορική διατριβή του Χαράλαμπου Οικονομίδη (1991) και η εμπειρική έρευνά του, βάσει της ανάλυσης εισροών-εκροών, κατέληξε σε ορισμένα αποκαλυπτικά συμπεράσματα: Η παραγωγή του εγχώριου τομέα παραγωγής προϊόντων παγίου κεφαλαίου δεν επαρκεί για να καλύψει ούτε καν τις συνολικές αποσβέσεις παγίου κεφαλαίου της οικονομίας. Επίσης, ο γερμανικός (της πρώην Ο. Δ. Γερμανίας) τομέας παραγωγής προϊόντων παγίου κεφαλαίου (εκτός από τον κλάδο «Κατασκευές») είναι 12.5 φορές μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ελληνικό. Τέλος, το

εγχωρίως παραγόμενο μέρος του μηχανολογικού εξοπλισμού της Ελλάδας είναι της τάξης του 15%, ενώ της Γερμανίας είναι πάνω από το 80%. Και όλα αυτά, ας μην υποτιμηθεί, αναφέρονται στη δεκαετία του 1980 (δηλ. βάσει των πιο πρόσφατων στατιστικών στοιχείων για την περίοδο που εκπονήθηκε η εν λόγω διατριβή).

Βέβαια, μία ανοικτή οικονομία δεν είναι αναγκασμένη να παράγει η ίδια τα απαιτούμενα για τη αναπαραγωγή της μέσα παραγωγής, αλλά μπορεί να τα προμηθεύεται από τη διεθνή αγορά, και αυτό πράγματι έκανε και κάνει η ελληνική οικονομία. Ακόμα, όμως, και εάν αντιπαρέλθουμε το ζήτημα ότι η ύπαρξη ανεπτυγμένου τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής (ο οποίος χαρακτηρίζεται, γενικά, από ταχεία τεχνολογική πρόοδο, οικονομίες κλίμακας, παραγωγή διαχεόμενης, στους υπόλοιπους τομείς, τεχνολογικής γνώσης, υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης και υψηλές διατομεακές διασυνδέσεις) έχει θετικές επιπτώσεις στο σύνολο της εγχώριας παραγωγής, παραμένει το ζήτημα του βαθμού κάλυψης των εισαγωγών από τις εξαγωγές (αν και στην πραγματικότητα αυτά τα δύο ζητήματα συνδέονται, βλ. π.χ. Ros, 1990, και Thirlwall, 2001, κεφ. 17, μπορούν καταρχάς να διαχωριστούν, από αναλυτική άποψη). Σύμφωνα με την πρόσφατη μελέτη του Αθανάσογλου (2010), η οποία αφορά στην περίοδο 1962-2007, ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας είναι τα εξής:

- (i). Οι εγχώριες επενδύσεις σε μηχανήματα και εξοπλισμό βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά στις εισαγωγές των προϊόντων αυτών, οι οποίες αποτελούν σημαντικό ποσοστό των συνολικών εισαγωγών. Επιπλέον, η εγχώρια παραγωγή ετοιμών αγαθών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων και πρώτων υλών.
- (ii). Το υψηλό εισαγωγικό περιεχόμενο των εξαγόμενων προϊόντων συνεπάγεται την αλληλεξάρτηση εισαγωγών και εξαγωγών και τη μονιμότητα του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Αυτό συμβαίνει επειδή η προστιθέμενη αξία των εξαγωγών δεν επαρκεί για να καλύψει σημαντικό μέρος του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου.
- (iii). Η τεχνολογική αναβάθμιση της εγχώριας παραγωγής εξαρτάται από τη μεταφορά της τεχνολογίας μέσω των εισαγωγών.
- (iv). Η ενίσχυση της ζήτησης και του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, καθώς επίσης ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός της εγχώριας παραγωγής, προκαλούν αύξηση των εισαγωγών και διεύρυνση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου.
- (v). Η διεύρυνση των εισαγωγών στην εγχώρια αγορά μεταποιημένων προϊόντων αυξάνεται με υψηλό ρυθμό την τελευταία δεκαετία, με συνέπεια την εκτόπιση των εγχώριων βιομηχανικών προϊόντων.
- (vi). Η εγχώρια ανταγωνιστικότητα, μετρούμενη από το λόγο των τιμών των εισαγομένων (χωρίς καύσιμα) προς τις τιμές των εγχωρίως παραγόμενων αγαθών (χωρίς καύσιμα), παρουσιάζει, από το 1988 και έπειτα, μόνιμη χειροτέρευση, η οποία εντείνεται κατά την περίοδο μετά την ένταξη της χώρας στη Ζώνη του Ευρώ (ΖΕ).

Ως γνωστόν, για κάθε ανοικτή οικονομία ισχύουν οι ακόλουθες ταυτότητες:

$$Y^{ndi} = (C + G) + S^n \quad (I)$$

$$S^n = I^n + CA \quad (II)$$

$$P^s = [(C + G) - W] + I^n + CA_{g.-s.} \quad (III)$$

ή, λύνοντας τη σχέση (II) ως προς I^n , αντικαθιστώντας στη σχέση (III) και λαμβάνοντας υπόψη ότι $CA = CA_{g-s} + CA_{i-c.t.}$,

$$P^s + CA_{i-c.t.} = [(C + G) - W] + S^n = Y^{nndi} - W \quad (IV)$$

όπου το Y^{nndi} συμβολίζει το καθαρό εθνικό διαθέσιμο εισόδημα, το C την τελική καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών, το G την τελική καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης και των «Μη Κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά» (άρα, $C + G$ είναι η συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη), το S^n τη συνολική καθαρή αποταμίευση, το I^n τη συνολική καθαρή επένδυση, το CA το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το P^s τα ακαθάριστα κέρδη (δηλ., καθαρά κέρδη συν φόροι επί της παραγωγής και των εισαγωγών μείον επιδοτήσεις), μέγεθος που συνιστά τη χρηματική έκφραση του υπερπροϊόντος, το W τους συνολικούς μισθούς (ιδιωτικού και δημοσίου τομέα), το CA_{g-s} το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, και το $CA_{i-c.t.}$ το ισοζύγιο εισοδημάτων και τρεχουσών (μη κεφαλαιακών) μεταβιβάσεων. Τέλος, το $P^s + W$ ισούται με το καθαρό εγχώριο προϊόν, και, υπό την υπόθεση ότι η αποταμίευση από μισθούς είναι μηδενική, το $C - W$ ισούται με την εκτός των μισθών τελική καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών.

Η ελληνική οικονομία δεν είναι, φυσικά, η μοναδική στον κόσμο ή στην ΖΕ, η οποία εμφανίζει μόνιμα ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Είναι, όμως, η μοναδική στη ΖΕ, η οποία εμφανίζει αρνητική καθαρή αποταμίευση κατά μήκος όλης της δεκαετίας του 2000, με εξαίρεση το έτος 2001, όπου η καθαρή αποταμίευση είναι «ελάχιστα» θετική, ήτοι ίση με 293 εκατ. ευρώ (ή 1.8% των καθαρών επενδύσεων): Βλέπε τον Πίνακα 1, όπου εμφανίζονται όλα τα μεγέθη των σχέσεων (I) έως και (IV), καθώς επίσης, πρώτον, η λεγόμενη «καθαρή λήψη δανείων», NB (η οποία ορίζεται ως το άθροισμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και του ισοζυγίου κεφαλαιακών μεταβιβάσεων, και καλύπτεται με τις καθαρές εισροές χρηματικών κεφαλαίων του ισοζυγίου χρηματοοικονομικών συναλλαγών), δεύτερον, τα καθαρά κέρδη, P^n , τρίτον, η εκτός των μισθών τελική καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών ως ποσοστό των καθαρών κερδών, και, τέταρτον, η εκτός των μισθών συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη ως ποσοστό των ακαθάριστων κερδών. Αν και τα στοιχεία δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα, κυρίως λόγω της νεότερης πρακτικής διάσπασης των μεταβιβάσεων σε τρέχουσες και κεφαλαιακές, σημειώνεται ότι, από το 1960 έως και το 1999, η καθαρή αποταμίευση της ελληνικής οικονομίας ήταν πάντοτε θετική. Επίσης, οι άλλες χώρες της ΖΕ, οι οποίες έχουν εμφανίσει, κατά την περίοδο 2000-2010, αρνητική καθαρή αποταμίευση είναι οι εξής (σύμφωνα με στοιχεία της AMECO): Ιταλία (δύο έτη, και τα δύο μετά το 2008), Κύπρος (τρία έτη, όλα μετά το 2007), Μάλτα (7 έτη, δύο εκ των οποίων μετά το 2008), Πορτογαλία (7 έτη, ήτοι κατά την περίοδο 2004-2010) και Σλοβακία (2 έτη, ένα εκ των οποίων μετά το 2008).

Η ύπαρξη αρνητικής καθαρής αποταμίευσης σημαίνει ότι η συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη υπερβαίνει το καθαρό εθνικό διαθέσιμο εισόδημα (βλ. σχέση (I)), και, ταυτοχρόνως, ότι η εκτός των μισθών συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη υπερβαίνει το άθροισμα των ακαθάριστων κερδών και του ισοζυγίου εισοδημάτων και τρεχουσών μεταβιβάσεων (βλ. σχέση (IV)). Περαιτέρω, όταν η

συνολική καθαρή επένδυση είναι θετική (όπως στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, με την εξαίρεση του έτους 2010), σημαίνει ότι το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δεν είναι μόνον ελλειμματικό, αλλά και το έλλειμμα υπερβαίνει τη συνολική καθαρή επένδυση (βλ. σχέση (II)). Τέλος, διαπιστώνεται ότι, στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, η εκτός των μισθών συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη υπερβαίνει συστηματικά (δηλ. με την εξαίρεση του έτους 2004) τα ακαθάριστα κέρδη (βλ. σχέση (III)). Με μία λέξη, δηλαδή, όλα αυτά δηλώνουν ότι, εάν η οικονομία ήταν κλειστή ($CA_{g-s} = CA_{i-c.t.} = 0$), τότε *ceteris paribus* η συνολική καθαρή επένδυση θα ήταν αρνητική και, συνεπώς, η οικονομία θα βρισκόταν, συστηματικά, σε καθεστώς φθίνουσας αναπαραγωγής.

Πίνακας 1. Ορισμένα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, 2000-2010
(τρέχουσες τιμές, σε δισ. ευρώ)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
γ^{ndi}	122.7	132.0	140.1	150.9	161.7	167.6	181.2	191.7	199.4	194.1	184.1
C	97.4	104.5	112.4	120.0	128.3	138.8	150.2	159.8	171.2	169.2	169.2
G	25.5	27.2	30.5	31.4	33.9	35.2	40.3	44.8	47.5	53.2	46.9
S^a	-0.2	0.3	-2.8	-0.5	-0.5	-6.4	-9.3	-12.9	-19.3	-28.3	-32.0
I^a	16.2	17.0	17.0	20.7	18.9	14.5	17.5	22.5	19.4	4.5	-4.9
CA	-16.4	-16.7	-19.8	-21.2	-19.4	-20.9	-26.8	-35.4	-38.7	-32.8	-27.1
CA_{g-s}	-18.4	-19.3	-21.2	-21.1	-18.6	-17.6	-22.3	-27.1	-30.4	-25.2	-19.5
$CA_{i-c.t.}$	2.0	2.6	1.4	-0.1	-0.8	-3.3	-4.5	-8.3	-8.3	-7.6	-7.6
NB	-13.1	-14.9	-18.3	-18.5	-16.7	-18.3	-22.1	-30.3	-35.3	-30.3	-23.3
P^g	75.4	81.6	83.3	91.0	97.6	102.2	111.9	119.6	121.4	113.1	108.3
W	45.3	47.9	55.4	60.0	64.9	68.6	73.8	80.4	86.3	88.6	83.5
$C - W$	52.1	56.6	57.0	60.0	63.4	70.2	76.4	79.4	84.9	80.6	85.7
P^a	59.1	63.8	65.7	72.8	78.8	82.3	88.9	94.1	95.7	90.4	83.4
$(C - W) / P^a$ (%)	88.2	88.7	86.8	82.4	80.5	85.3	85.9	84.4	88.7	89.2	102.8
$[(C + G) - W] / P^g$ (%)	102.9	102.7	105.0	100.4	99.7	103.1	104.3	103.8	109.1	118.3	122.4

Πηγές: ΕΛ.ΣΤΑΤ. και επεξεργασία από τον συγγραφέα. Σημειώνεται ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι σχέσεις (I) – (IV) δεν πληρούνται επακριβώς λόγω αριθμητικών στρογγυλοποιήσεων.

Μπορούμε, επομένως, να συμπεράνουμε ότι, παρά τον υψηλό λόγο ακαθάριστων κερδών-συνολικών μισθών στην ελληνική οικονομία (όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, η μέση τιμή του ανέρχεται στο 149%, η οποία είναι αισθητά υψηλή για τη ΖΕ), «τα ακαθάριστα κέρδη του σήμερα είναι μάλλον η εκτός των μισθών κατανάλωση, παρά η καθαρή επένδυση, του αύριο». Έτσι, τα ισχύοντα επίπεδα κατανάλωσης και επένδυσης συντηρούνται μέσω της συστηματικής πώλησης περιουσιακών στοιχείων στον υπόλοιπο κόσμο: Η μέση τιμή του λόγου της «καθαρής λήψης δανείων» προς το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ανέρχεται στο 87.3% (βλ. Πίνακα 1), ενώ η «Καθαρή Διεθνής Επενδυτική Θέση», η οποία εκφράζει τις καθαρές

υποχρεώσεις των κατοίκων της χώρας έναντι των μη κατοίκων, όπως αυτές αποτιμώνται στην αγορά, παρουσιάζει έντονα ανοδική τάση και, συγκεκριμένα, ανέρχεται από το - 44.2 % του ΑΕΠ (2000) στο - 98.2% του ΑΕΠ (2010) (βλ. επίσης Λαπαβίτσας *et al.*, 2010, κεφ. 2 και Παράρτημα Β, Οικονόμου *et al.*, 2010, σελ. 437, και Τράπεζα της Ελλάδος, 2011, σελ. 118).

Βεβαίως, απαιτείται περαιτέρω έρευνα προκειμένου να προσδιοριστούν πλήρως οι - πιθανότατα μη ανεξάρτητοι μεταξύ τους - λόγοι, για τους οποίους η «εντός ΟΝΕ» ελληνική οικονομία εμφανίζει τα προαναφερθέντα γνωρίσματα, ενώ εκτιμώ ότι η αναδιτύπωση των σχέσεων (I) έως και (IV) σε όρους υλικών μεγεθών πρέπει να αποτελέσει το σημείο εκκίνησης αυτής της έρευνας.

Αναφορές

- Αθανάσογλου, Π. Π. (2010) Εισαγωγές: ο ρόλος της εμπορευματικής διάρθρωσης και της εγχώριας προσφοράς, στο: Γ. Οικονόμου, Ι. Σαμπεθάι, Ι. και Γ. Συμιγιάννης (επιμ.) (2010) *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Abraham-Frois, G. et Berrebi E. (1976) *Théorie de la Valeur, des Prix et de l'Accumulation*, Paris, Économica.
- Abraham-Frois, G (1991) *Dynamique économique*, Paris, Dalloz.
- Anchishkin, A. ([1973] 1977) *The Theory of Growth of a Socialist Economy*, Moscow, Progress.
- Anchishkin, A. (ed.) (1980) *National Economic Planning*, Moscow, Progress.
- Bhaduri, A. and Marglin, S. (1990) Unemployment and the real wage rate: the economic basis for contesting political ideologies, *Cambridge Journal of Economics*, 14, pp. 375-393.
- Fel'dman, G. A. (1928) On the theory of growth rates of national income, in: N. Spulber (ed.) (1964) *Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth: Selected Soviet Essays, 1924-1930*, Bloomington, Indiana University Press.
- Fujimori, Y. (1982) *Modern Analysis of Value Theory*, Berlin, Springer-Verlag.
- Harris, D. J. (1972) On Marx's scheme of reproduction and accumulation, *Journal of Political Economy*, 80, pp. 505-522.
- Kurz, H. D. (1990) Technical change, growth and distribution: a steady-state approach to «unsteady» growth, in: H. D. Kurz (1990) *Capital, Distribution and Effective Demand. Studies in the «Classical» Approach to Economic Theory*, Cambridge, Polity Press.
- Kurz, H. D. and Salvadori, N. (1995) *Theory of Production. A Long-Period Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lange, O. ([1959] 1979) *Οικονομομετρία*, Αθήνα, Νεφέλη.
- Λαπαβίτσας, Κ. *et al.* (2010) *Η Ευρωζώνη ανάμεσα στη Λιτότητα και την Αθέτηση Πληρωμών*, Αθήνα, Λιβάνης.
- Λένιν, Β. Ι. ([1893] 1986) Απ' αφορμή το λεγόμενο πρόβλημα των αγορών, στο: Β. Ι. Λένιν (1986) *Άπαντα*, τ. 1, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Μαριόλης, Θ. (1997α) Μείωση πραγματικών μισθών και ανεργία, *Account*, 24, σσ. 74-76.
- Μαριόλης, Θ. (1997β) Φιλαλήθης έκθεση του ζητήματος της ανεργίας, εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 13/5/97, σελ. 21.
- Μαριόλης, Θ. (1999) Σχετικά με το ζήτημα της ανεργίας, στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999) *ΟΝΕ και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. (2011) Ερμηνείες των Οικονομικών Κρίσεων: Ένα Μη Νεοκλασικό και Συστημικό Πλαίσιο Ανάλυσης, στο: Θ. Μαριόλης (2011) *Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική Κρίση*, Αθήνα, Matura.
- Μαρξ, Κ. ([1885] 1978) *Το Κεφάλαιο*, τ. 2, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ. (1889) *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*, στο: Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς (χ.χ.) *Διαλεχτά Έργα*, τ. 1, Αθήνα.

- Mahalanobis, P. C. (1953) Some observations on the process of growth of national income, *Sankhya*, 12, pp. 307-312.
- Mahalanobis, P. C. (1955) The approach of operational research to planning in India, *Sankhya*, 16, pp. 3-130.
- Mariolis, T. (2006) Distribution and growth in a multi-sector open economy with excess capacity, *Economia Internazionale/International Economics*, 59, pp. 51-61.
- Mariolis, T. (2007) Distribution and growth in an economy with heterogeneous capital and excess capacity, *Asian-African Journal of Economics and Econometrics*, 7, pp. 365-375.
- Morishima, M. (1974) Marx in the light of modern economic theory, *Econometrica*, 42, pp. 611-632.
- Οικονομίδης, Χ. (1991) Η Δομή της Ελληνικής Βιομηχανίας και ο Τομέας Παραγωγής Προϊόντων Παγίου Κεφαλαίου, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο (διευρυμένη έκδοχή: Οικονομίδης, Χ. (1996) *Η Δομή της Ελληνικής Βιομηχανίας και ο Τομέας Παραγωγής Προϊόντων Παγίου Κεφαλαίου*, Αθήνα, Gutenberg).
- Οικονόμου, Γ., Σαμπεθαί, Ι. και Συμιγιάννης, Γ. (επιμ.) (2010) *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Okishio, N. (1988) Marx's reproduction scheme, in: M. Krüger and P. Flaschel (eds) (1993) *Nobuo Okishio – Essays on Political Economy. Collected Papers*, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Parrinello, S. (1970) Introduzione ad una teoria neoricardiana del commercio internazionale, *Studi Economici*, 25, pp. 267-321.
- Pasinetti, L. ([1977] 1991) *Παραδόσεις Θεωρίας της Παραγωγής*, Αθήνα, Κριτική.
- Ros, J. (1990) Trade, growth and the pattern of specialization, in: K. Bharadwaj and B. Schefold (eds) *Essays on Piero Sraffa: Critical Perspectives on the Revival of Classical Theory*, London, Unwin Hyman.
- Σταμάτης, Γ. (1990) *Αναπαραγωγή, Εισοδηματικό Κύκλωμα και Εθνικοί Λογαριασμοί. Μία Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα, Κριτική.
- Σταμάτης, Γ. (1999) Μη αναπαραγωγικές δαπάνες, κρατικές δαπάνες, κοινωνική αναπαραγωγή και κερδοφορία του κεφαλαίου, στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999) *ΟΝΕ και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Sraffa, P. (1970) Rate of profit, rate of growth, and capital intensity in a simple production model, *Oxford Economic Papers*, 22, pp. 129-147.
- Sraffa, P. (1960) *Production of Commodities by Means of Commodities. Prelude to a Critique of Economic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press (ελληνική μετάφραση (1986): Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα).
- Steedman, I. (1977) *Marx after Sraffa*, London, New Left Books.
- Steedman, I. (1979a) *Trade Amongst Growing Economies*, Cambridge, Cambridge University Press (ελληνική μετάφραση (1993): *Διεθνές Εμπόριο*, Αθήνα, Κριτική).
- Steedman, I. (ed.) (1979b) *Fundamental Issues in Trade Theory*, London, Macmillan.
- Thirlwall, A. P. (2001) *Μεγέθυνση και Ανάπτυξη*, τόμος Β, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2011) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Valtikh, K. K. (1987) *Marx's Theory of Commodity and Surplus Value. Formalised Exposition*, Moscow, Progress Publishers.
- Voronin, A. Y. (1989) Analysis of the dynamics of expanded reproduction of intensive type using a two-commodity model, *Journal of Mathematical Sciences*, 45, pp. 1295-1302.